

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
**ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK**
SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XXIII. KÖTET. — 3. SZÁM

NÉGYESY LÁSZLÓ
EMLÉKEZETE

ÍRTA

KÉKY LAJOS

LEV. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1937. ÉVI FEBRUÁR 22-ÉN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1937

NÉGYESY LÁSZLÓ

EMLÉKEZETE

ÍRTA

ÉS A M. TUD. AKADÉMIÁNAK 1937. FEBRUÁR 22-ÉN
TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN FELOLVASTA

KÉKY LAJOS

LEV. TAG

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1937

NÉGYESY LÁSZLÓ EMLÉKEZETE.

Hetvenedik életévének küszöbén, visszatekintve pályájára, egyik barátjához írt levelében ezt a vallomást tette Négyesy László: «Életem alkonyán megvan az az örömem, hogy a legkomolyabb elmék nem tartják haszontalannak igyekezetemet. Van ebben részükről optikai csalódás; ami oldalról nézve ritka volt, most végéről tekintve sűrűnek látszik. Mindegy; az elismerés napja, mely sokszor elborult, a hetvenedik év körül kisütött. Jutalom ez. Magam szigorúbb bírója vagyok magamnak. Hol vannak azok a nagy munkák, amelyeket meg kellett volna alkotnom? A nagy életrajzok, az irodalom története, az esztétika, Arany magyarázata, az új költészet kritikai értékelése? Az irodalom-elmélet terén voltak gondolataim s lehetnek volna felfedezéseim, mint voltak a verstan terén kezdetben... Azonban ne vádoljuk a sorsot. Tettük, amit a körülmények és diszpozíciók engedtek.»

Távrolról nézve csakugyan úgy látszik s az irodalmi köztudat egy részében is úgy él, hogy elaprózta tehetségét s adós maradt azokkal a nagy munkákkal, amelyeket joggal várt tőle irodalmunk. Ő maga is nem egyszer mondta, hogy önmaga tett magának a legtöbb szemrehányást és kifejtett munkájával ő van legkevésbé megelégedve.

A jól végzett munka öntudata ritka ajándéka a sorsnak kivételes lelkek számára; ő is lehetett hát elégedetlen önmagával; de mi, akiknek immár módunkban áll végigkísérni őt pályáján s mérlegre tenni ennek eredményeit, jogosulatlanok tartjuk ezt a szemrehányást. Mert Négyesy László nem volt szobatudós, hanem a közéletnek tágabb terén is működött és értéke sem mérhető csak ránk maradt dolgozatai

alapján. Kétségtelen, hogy jóval több volt annál, amennyinek irodalmi hagyatéka mutatja. Pedig ez a hagyatéék is jelentékeny és értékes.

Egy feltörekvő, lelkes és dolgozó nemzedéknek volt tagja, mely a kiegyezés után bő teret talált munkavágya számára. Optimizmusában mintegy a század első felének határtalan idealizmusa lobbant új lángra: a nemzeti közösség nagy egységében lát és értékkel mindent s életfeladatául is a nemzeti közösség javára teljesített szolgálatot, a nemzeti közösség haladásán építő munkát tekinti. Tömerdek a teendő, s mindenki boldogan vállalja a nagy munkából reá háruló részt. A jobb és tevékenyebb lelkek vonakodás nélkül szentelik idejüket és erejüket olyan feladatokra, amelyekhez semmiféle egyéni érdek vagy haszon sem kapcsolja őket. Egész sorát vállalja Négyesy is az ilyen természetű teendőknek, bizonyára abban a meggyőződésben, hogy tudományos munkásságánál nem csekélyebb jelentőségű szolgálatot teljesít közművelődésünknek, ha jó tankönyvekkel látja el iskoláinkat, ha közreműködik a középiskoláink rendszerét kiépítő szép munkában, az egészséges tanári közszellem kialakításában, tudományos és irodalmi társaságaink tevékenységében s, legfájdalmasabb feladatként, az összeomlott haza romjainak eltakarításában. Mint a jó magvető nem sajnálja a magot, ha a szomszéd táblájába hull is, mert tudja, hogy ott is kenyér terem belőle, Négyesy László sem takarékoskodott elméjének fényével és szívének melegével, mert tudta, hogy ha nem szaktudománya szűkebb körében értékesíti is, végeredményben a magyar közművelődést szolgálja. Elaprózta tehetségét? De ki tudja, mennyi nemes ösztönzést, mennyi hathatós indítást, milyen eszméltető példaadást eredményezett ez, s ki merné állítani, hogy nagyobb hasznot hajtott volna a köz javára, ha megmarad a tudomány elhatárolt területén?

Az olyan életpálya, mint a Négyesy Lászlóé, igazságosan csak egészében értékelhető. Ő és a vele rokon szellemek nem egy munkájukkal, hanem egész munkásságukkal fejtették ki hatásukat és szerezték érdemeiket. Nem volna sem méltányos, sem igazságos szempont életéből mintegy kiemelni tudomá-

nyos munkásságát s elszigetelten csak erről szólni. Szerves összefüggésben van ez önála egész pályájával s csak úgy méltatható való értéke szerint, ha rávilágítunk pályájának törekvéseire s kapcsolatba hozzuk ezekkel tudományos munkásságát.

*

«Tettük, amit a körülmények és a diszpozíciók engedtek», — ezzel végzi pályájával való számvetését. A körülmények és diszpozíciók meglehetősen küzdelmessé tették az ő életét. Nemes becsvágya, eszményi lelkesedése, mindvégig éber kötelességérzete s tehetségének sokoldalúsága már korán oly tág munkateret nyitott számára, hogy nem élhetett annak, aminek tervezgetése sírjáig elkísérte. Sok idejét elrabolta a robot, a kényszerű munka is. Ereje és munkakedve legszebb idejében panaszozza: «Szeretnék már egyszer dolgozni, nem robotolni. De nyomorult lexikoni cikkeket kell írnom a kenyérért... Nekem ünnep volna, ha egyszer igazán dolgozhatnám. Elvesztegetem a drága időt és erőt ilyen ephemer dolgokra.»

Gyermekkora sem volt gondtalan. A szentesi határ roppant tanyavilágának Eperjes nevű részén született 1861. márc. 6-án. Apai ősei Felsőmagyarországról kerültek ide. Atyja, József, eléggé jómódú, értelmes és megfontolt beszédű kisbirtokos volt, de volt benne valamelyes könnyelműség is, úgy hogy birtoka egyre szűkebbre szorult. Édesanyjáról, Bellér Erzsébetről, maga Négyesy így nyilatkozott ennek 1894. koraószén bekövetkezett halálakor: «Édesanyámban kimondhatatlan sokat vesztettem. Igazi édesanya volt, jószívű, vallásos, de erélyes, munkás és okos asszony. Emelkedett lelke volt és sorsához képest meglehetősen olvasottsága s némi történeti ismeretei. Engem nemcsak erkölcsileg nevelt, hanem szellemileg is. Tudott velem örülni annak, amit tanultam, s résztvevő gondja erős ösztönzőm volt a tanulásban. Nem kímélt semmi áldozatot tőlem, amennyire a többi gyermekei iránt való igazságérzete engedte. Mindnyájunkat nagyon szeretett, az én előmenetelemnek is nagyon örült.» Hat gyermekkel áldotta meg Isten házasságukat. A négy fiú

között László a legfiatalabb volt, két nővére közül az egyik még leánykorában elhalt, József nevű bátyja pedig anyjuk elhunytá előtt kevéssel tragikus körülmények közt halt el.

Gyermekéveit künn, a várostól mintegy húsz kilométerre fekvő tanyájukon töltötte s elemi iskoláit is a tanyájuktól több mint egy jó órajárásnyira eső nagykirállyági tanyai iskolában járta. Elevenen élt az ő lelkében is az értelmesebb tanyasi gyermekeknek kultúra s messze tájak után sovárgó nagy vágyódása. Ez hajtotta, mikor tizenegy éves korában szüleinek tudta nélkül elgyalogolt a távol fekvő Orosházára, csak azért, hogy vasútát láthasson.

Befogták mezei munkára is és talán meg is maradt volna ebben az életkörben, ha 1872. októberében Strammer Sándor alispán rá nem beszél atyját, hogy írassa be a szentesi középiskolába. A jó eszű fiú nov. 4-én felvételi vizsgára áll s ennek alapján beiratkozik a szentesi középiskola, vagy akkori nevén a «Szentes városi hat osztályú gimn. tanfolyammal egybekötött polgári fitanoda» I. osztályába. Volt tanuló-társainak emlékezése szerint komoly, megfontolt beszédű, szorgalmas, de nem törtető diák volt. Már ebben a korban is jellemezte az, hogy amit igaznak és helyesnek tartott, azt bátran és határozottan ki is mondta. Közepes eredménnyel végezte az alsóbb osztályokat, csak a történelemből tanúsított kiváló előmenetelt. A III. osztálytól kezdve verseivel is magára vonta tanárainak figyelmét, sőt már versetani kérdések iránt is érdeklődött s osztálytársainak visszaemlékezései szerint, noha nem volt zeneértő, sokszor próbál-gatta az iskola zongorájának billentyűin a magyar versek ritmusát. A VI. osztályban már az élre került s ő nyerte év végén a legjobb magyar dolgozat készítőjének s a legjobb szavalónak felajánlott jutalmat, sőt pályadíjat nyert egy természetrajzi dolgozattal is, melynek tétele a szentesi Nép-kert flórájának leírása volt.

Mint hogy a szentesi középiskolának csak hat osztálya volt, a hetedikre a ciszterciták egri gimnáziumába iratkozott be. Mint idegenből odakerültet, osztályában egyelőre az utolsó helyre ültették. Ez nagyon bántotta önérzetét s olyan

becsvággal látott neki a tanulásnak, hogy csakhamar az első helyek egyikére küzdötte fel magát.

Egri iskolázása több szempontból is fontossá vált számára. Itt kötötte egész életre szóló barátságát Balogh Péterrel. Ennek a nagyképzettségű és éles ítéletű, jószívű és hűséges barátának szerény alakja úgy kíséri végig pályáján Négyesyt, mint jó sorsának egyik ajándéka. Sokat ígérő tanári és tudós pályáján mindjárt indulásakor szárnyát szegték magányos életének töprengései s gyöngye egészségi állapota, így hát nem emelkedhetett barátjával együtt. A barátoknak ahhoz a megbecsülhetetlen fajtájához tartozott, amely mindig közvetlen őszinteséggel szól s amelynek higgadt véleményére mindig biztosan lehet támaszkodni. A kissé lobbanékony Négyesyt mindig «szerény és tárgyilagos magatartás»-ra intette s ezt többnyire meg is fogadta az, mert magánál érettebbnek tartotta barátját s ítéletét a magáénál jobbnak. Még pályája vége felé is ezt írja neki: «Mellettem állsz most is, mint ifjúkorunkban és életem nagy fordulópontjain mindenkor. Megvilágítod előttem ritka látásoddal feladataimat és az erőmhöz mért lehetőségeket, melyekkel megoldásukhoz foghatok. Szavaidban megszólal mintegy a lelkem jobbik fele, lelkiismeretem, mely önbírálatra int, és lelki emelkedésem, mely kishitűségbe süllyedni nem enged. Jól esik a lelkemnek, hogy mellettem vagy.»

Ugyancsak Egerben barátkozik össze Mátray Lajossal, a költői tehetségű későbbi szatmári tanárral. Ő már Balogh Péternél kevésbé simuló és engedékeny természet, többször össze is különböznek s ismét megbékélnek. Igen jellemző pl. az akkori vidéki ujságírói lelkiismeretességre is egyik ilyen összezőrdülésük oka. Négyesy ajánlatára Mátraynak több verse jelent meg a Szentesi Ujságban. Aztán az a hír terjedt el, hogy ezek Négyesy versei, Mátray az ő álneve. Eljutott ez a hír Mátrayhoz is. Ez meg volt győződve arról, hogy Négyesy terjeszti a hírt, s halálosan megbántva érezte magát költői becsvágyában. Haragját még jobban fokozta egy jelentéktelen változtatás egyik versen. Mikor Négyesy felvilágosítást kért a szerkesztőtől, ez azt mondta, hogy nem is olvasta a verseket, mert «Berzsenyi, Vörösmarty és Arany

versein kívül senkiét sem szenvedheti», — de mivel Négyesy ajánlotta, meg sem nézte, hanem rendre közölte őket. Mikor távozott a laptól, utódjára mint Négyesy által beküldötteket örökítette a még közre nem adottakat s ebből az utód azt következtette, hogy Négyesy a szerző, ki «ilyen regényes álnév alatt tilinkól». Az álnevet annál inkább viselhette, mert úgyis a Mátra vidékén tanult két évig.

Jelentőssé vált Négyesyre egri diáksága pályaválasztása szempontjából is. Írói becsvágyának jó iskolájául szolgált az önképzőkör, mely nyomtatásban is közrebocsátotta a tagok sikerültebb zsengeit, köztük Négyesyéit is. Ösztönző hatással volt rá az az általános tisztelet és nagybecsülés is, melyet az iskola kiváló igazgatójának, Szvorényi Józsefnek, tudományos és pedagógiai munkássága szerzett. Így tehát itt határozottabb irányba terelődik érdeklődése s kialakul hivatásérzete. Elvégezve középiskolai tanulmányait, beiratkozik a pesti egyetem bölcsészeti karán a latin-magyar szakra. Ugyanezt teszi a két egri barát is, — együtt marad a triumvirátus.

Négyesy lelke sajtószerű hullámzásban él ekkor. Ha Pesten van, írói terveket forgat a fejében, tudós becsvágy nyugtalanítja, ki akar emelkedni; de ha Szentesre kerül haza, megelégszik azzal, hogy verseket és tárcákat ír a Szentesi Ujságba, eljár a kaszinóba s a tanári szobába, látogatásokat tesz és udvarolgat lányos házaknál s egy vidéki tanári állás elnyerésének boldogságát színezgeti képzelete. Alapvizsgálata után egészségi állapota nagyon megromlik, úgy hogy hosszabb időt kénytelen otthon tölteni. A vérhányás legyengíti, de mindig azt írja magáról, hogy semmi bajt sem érez.

Életkedve egyszerre szinte szenvedélyes lánggal s boldog ujjongással csap föl, mikor megismerkedik azzal a leánnyal, aki aztán életének hűséges társává, valósággal védőangyalává lett. Ruziczky Claudia volt a neve, Ruziczky Györgynek, a szentesi adóhivatal főnökének volt a leánya. Az atya lengyel származású katonatisztként került hazánkba s a szabadságharcban még ellenünk harcolt, aztán Marosvásárhelyt feleségül vette nemes Nagy Jozefint. Innen Lombárdiába helyez-

ték át, de felesége nem bírta itt a levegőt s haza kívánczolt. Férje erre kilépett a katonaságtól s itthon adótisztséget vállalt. Több helyütt szolgált, míg Szentesre került.

A fiatalok, úgylátszik, hamar megszerették egymást s vonzalmukat a szülők is örömmel látták. Négyesnek megadta sorsa, hogy a szerelem érzését intenzív elmélyedéssel élje át, szinte romantikus hévvel, a szenvedélyes érzés rajongásával, sóvárgásaival, tündérálmaival s felszárnyaló boldogságával. Egy szerelmes gimnazista rajongó imádatával, egy tiszta szív túláradó elragadtatásával ír barátjának az ő egyetlenéről: «Barátom, ez a lány megbecsülhetetlen kincs, és nem adhatok elég hálát az Istennek, hogy utainkat összehozta.» «Ő egy igazi nőnek az eszménye, kiben szépség, szív és jellem oly gyönyörű harmóniában olvad össze. Mindenkit elbájol, ami legkülönösebb: magukat a nőket is, mert előnyeit végtelen jószíve és nemessége nem hagyja feltűnővé tenni, úgy hogy a többbit sértse. Legünnepelebb, modora legelőkelőbb, nagyvilági modor, föllépése diskkrét, nem túlszerény, öntudatos és rendkívül kellemes. Műveltsége, ízlése nem közönséges... Maga a tökéletesség.» «Mért nem vagy e pillanatban mellettem, hogy véghetetlen boldogságomnak tanúja lennél, örömemben osztoznál! Szívem nem bír magával, ki kell ömlenie... Elértem, aminél nagyobb soha nem érhetnék el. Enyém az a leány, kinek bírásáért annyian epedtek! Enyém Szentes gyöngye, enyém a kerek világ legdrágább gyémántja! Enyém az, kiért oly régóta epeszt a vágy s kiért örökké élve örökké küzdenék! Előttem az élet új becset nyert, s tudom, hogy küzdelmem nem esik hiába.» «Most meg vagyok elégedve sorsommal... Minő pesszimista voltam én azelőtt. Igazi jókedvem nem volt hat éven át soha. Elkeseredett voltam mindig. És mikor tavaly beteg lettem, egy csöppet sem borzadtam a gondolattól, hogy meg kell halnom. De testi üdülésem lelki üdüléssé is lőn. Azalatt jöttem össze annyiszor Claudiámmal és ismertem föl benne boldogságomat. Engem igazán az a betegség váltott meg, az a halálos veszély adta vissza az életet. S azóta átalakultam, állandó jókedvem van, dolgozni szeretek és a világot szép színben látom. Szinte jobbnak is érzem magamat.»

Siet tehát, bármily nehéz is vizsgára készülnie, hogy mennél hamarabb megszerezze oklevelét. Lelkét csak egy vágy tölti el: «Istenem, csak adnál nekem egy kis nyugodt helyet, ahol csendes fészket rakhatnék az én kedvesemmel, ahol háborítatlan boldogságban élhetnénk szerelmünknek. Nem kívánok én most hírt, szereplést, arra — változatosság okáért — lesz még idő, nem kívánok örömet, boldogságot sem, ez mind megvan már, csak egy kis helyet adj e boldogságnak s oltalmazd azt mindennemű háborgatástól.»

Előbb arra számított, hogy Szentesen kap állást. Az állam ugyanis nem engedélyezhette tovább az «öszvériskolá»-nak csúfolt, gimn. tanfolyammal egybekötött polgári iskolát. Gimnáziummá akarták átalakítani s ez esetben Négyesy lett volna egyik tanár, de az előmunkálatok annyira elhúzódtak, hogy még egy évig maradt minden a régiben. Így Négyesy ott lett tanár, ahol nem is gondolta: Egerben. Egyik beteg tanár helyére alkalmazták, egyelőre egy évre, míg végző klerikussal tölthetik be az állást.

Négyesy bizonyos aggálllyal szánta rá magát az állás elfoglalására. Félt attól, hogy a többiek mint lógóst lenézik és mint egykori tanítványuknak semmi tekintélye sem lesz előttük. De kellemesen csalódott. Szeretettel fogadták, Szvorényi rendkívül nyájas volt hozzá s örvendett előhaladásán. A többiek is mind szerették, hitták sakkozni vagy sétára, mentek hozzá beszélgetni. Egykori tanárával, Maczki Valérral esztetikai kérdésekről vitatkozott s leginkább «megegyeztek». Maczki zeneértő is volt s szívesen foglalkozott ritmikai kérdésekkel. Sokszor mondta neki vita közben: «Ez az, amit én vagy öt éve forgatok már a fejemben. Nagyon szépen gondolta ki.»

Nagyon meg voltak elégedve vele s Szvorényi úgy nyilatkozott előtte, hogy ha szeret köztük lenni, ő megvallja, szerencsájüknek fogják tartani, ha köztük marad. Négyesy nem is igyekezett az államhoz, mert úgy számított, hogy Egerben hamarabb elérheti a rendes tanári jelleget, s ha ez megvan, akkor mindent elkövet, hogy az államhoz tétessé át magát. Eléggé biztosnak látva jövőjét, 1886 húsvét másodnapján jegyet váltott imádottjával s most már igyekezett

még hátralevő vizsgálóival végezni. Június 4-én doktori szigorlatot tett a magyar irodalomtörténetből mint főtárgyból s a magyar nyelvészetből és esztetikából mint melléktárgyakból. Szigorlata summa cum laude sikerült. «Nem hiába sikerült oly jól, — írja Balogh Péternek — mert volt, aki imádkozott értém.» Másnap már fel is avatták. «Most már a tudományok felesketett vitéze vagyok — írja imént említett levelében. — Örülök sikeremnek . . . azért is, mert az új cím társaimnak s a városbelieknek is imponál. De legfőképp azért, mert az a hódolat, melyet Claudiámnak nyujtok, ezzel is értékesebb.»

Akinek képe így betöltötte egész lelkét, azt aug. 21-én a szentesi kat. templomban oltár elé vezette. Eljutott életének nyugalmas, boldogító révébe. Vártak még rá viharok és küzdelmek, de ha ezeket megharcolta, otthon pihentető béke s megnyugtató mosoly fogadta. «Mondhatom, — írja barátjának — áldás az emberre a szerelem. Van az ember életének célja, van kiért, miért fáradnia. S azóta édesebb a munka, mióta *másért* teszem. Bizonyos neme ez az önfeláldozásnak, mely édes büszkeséggel tölti el a keblet . . . Mennyivel más a házasember élete! Olyan színt, olyan meleget, gyöngédséget lehell körülötte minden. A legkisebb tárgyban a rendező kedvességét látja az ember, csak ha átmegy a szobán, a ruha suhogása mintha átvarázslaná a levegőt.» Csendes, boldog örömben éltek egri otthonukban. Alig szerzte meg dec. elején tanári oklevelét, buzgóságának elismerésül Szvorényi javaslatára a zirci apát másfélévi helyettes tanárkodás után rendes tanárnak nevezte ki. Jövőjét azonban ez sem biztosította, mert kikötötték, hogy nem számíthat az állami intézeteknél szokásos évi fizetésre, véglegesítését nem kívánhatja s nyugdíjra nem tarthat számot. Így hát igyekeznie kellett mennél hamarabb az államhoz.

Meg is tette Pesten a szükséges lépéseket. Éppen akkor tüntette ki az Akadémia a Sámuel-jutalommal s ez jó ajánlólevél volt számára. A fővárosba szeretett volna jutni, de visszariadt, mikor látta, hogy oda «ezenen tolulnak». Pártfogói azonban biztatták, Beöthy Zsolt kivételével, aki közölte vele, hogy nem sok kilátása lehet, mert Haraszi Gyulát akarják felhozni, de ígérte, hogy kieszközli neki a váradi

tanárságot. Gyulai ellenben erősen biztatta s hangoztatta, hogy nagy előnye az akadémiai kitüntetés. «Trefort (akkor az Akadémia elnöke) csak respektálni fogja azon testület szavát, melynek éppen elnöke?» — mondogatta. Szarvas Gábor is, ki a Nyelvőrbe írt dolgozatai révén nagyabecsülte tehetségét, mindenáron Pestre akarta hozni. A Barcsayutcai gimnáziumban volt két üresedés. A rengeteg pályázó közt ott volt Endródi Sándor, Badics Ferenc, Haraszti Gyula, Váradi Antal, Versényi György. Négyesy elmúlt. Ezek mellett ő pehelynek érezte magát. De Köpesdy Sándor, az intézet igazgatója, biztatta, hogy ő a minisztériumban azt javasolja, ne hozzanak Pestre novellistát, meg versíró, azok rendesen rossz tanárok, hanem hozzanak olyant, aki az irodalomtörténettel, nyelvészettel tudományosan foglalkozik s ilyenek a fiatalabbak közt vannak. «Hejh, ha Pestre tennének! Egy-két év alatt habilitáltatnám magamat az egyetemen» — fejezi be barátjának írt beszámolóját pesti útjáról.

A kineveztetés egyelőre csak vidékre sikerült. A szolnoki hat osztályú városi kat. nagygimnáziumot, melyben 1831. óta ferencendi szerzetesek tanítottak, átvette s nyolc osztályúvá fejlesztette az állam. Az ide kinevezett világi tanárok közt volt Négyesy is. «Tehát megvan! — írja örvendve Balogh Péternek. — Itt a jövő a kezemben. Meg van már alapítva, ami miatt te is aggódtál nősülésemkor. S hozzá ez a gyors carrière. Rendes tanár vagyok! 1400 frt fizetéssel, két év alatt! Ha egyenest az államnál kezdtem volna, nem lettem volna tán öt év múlva sem ennyire... Ezer hála Szvorényinek, Szarvasnak, Gyulainak, hogy így dolgoztak értem!» Öröme annál is indokoltabb volt, mert Szolnokra nem kevesebb, mint 274 pályázó volt.

Búcsut vett tehát Egertől, amelyhez annyi kedves emléke fűződött. Tudós pályájára is szerencse volt Szvorényival való érintkezése, aki nyelvtudományi és irodalomtörténeti munkásságával bizonyára ösztönzően hatott rá. Négyesy nagy jelentőséget tulajdonít dolgozataiban azoknak az «indítások»-nak, amelyeket kiváló egyénektől nyer az író. Ilyent köszönhetett ő Egernek, első sorban Szvorényinek.

Most már azt is tapasztalta, hogy neki is milyen megbecsülést szerez irodalmi munkássága, s ennek tudatában egész lélekkel lát neki a tudományos tevékenységnek, hogy ezzel a leghatásosabban segíthesse elő a fővárosba jutását is. A túlfeszített munkát azonban megsínylette egészsége s kénytelen volt az 1889/90. évre szabadságot kérni. Amint szabadságáról visszatért, felvetődött, úgy látszik, az a gondolat is, hogy tegyen lépéseket az egri reáliskola igazgatói állásáért, de ehhez nem volt kedve. Becsvágya most már csak a főváros felé vonzotta.

Írói ambíció volt ez első sorban, de a kegyes sors mindjárt olyan helyre juttatta, ahol pedagógiai becsvágya is teljes kielégülést találhatott: 1891. júliusban a tanárképző-intézet gyakorló főgimnáziumához neveztetett ki vezető tanárnak. Örömét eleinte megrontotta az a nem is leplezett ellenérzés, amellyel kineveztetését új kartársai fogadták. Az intézet tanárai ugyanis Alexander Bernátot óhajtották meghívni, majd, mikor ezt visszautasította a miniszter, Némethy Gézáat kívánták megnyerni, ezért klasszika-filológiai tanszékre szerettek volna pályázatot hirdetni, de Beöthy Zsolt kívánságára, ki akkor a tanárképző-intézet élén állott s ki határozottan Négyesyvel akarta az állást betölteni, mégis magyar-latin szakra írták ki a pályázatot s a miniszter Négyesyt nevezte ki az állásra. Beöthy, úgy látszik, igen megkedvelte Négyesyt és sokat várt tőle. Nála tett látogatásáról Balogh Péternek beszámolva egyebek közt ezt írja 1888. május 5-ről keltezett levelében Négyesy: «Beöthy igen érthető célzásokat tett négyszemközt, hogy újabb tanítványai igen szorgalmasak, de nincs bennök tehetség, az ember vénül, gyengül, olykor megfordul fejében, hogy utódot kiben is nevelt magának. Engem igen buzdított a dolgozásra. Mivel tanítványból akar utódot hagyni, e jelölt alig lehet más, mint én, mit abból is következtetek, hogy az ő szavai szerint Trefortnak azt mondta: ezt az embert ajánlhatom, senkit sem inkább Magyarországon . . . Gyulai is egész büszke rám . . . Úgy látszik, belőlem akarnak valamit csinálni. Azt hiszem, a magántanári habilitáció egy évre igencsak meglesz.»

Azt a kellemetlen érzést is, amelyet új kartársainak

eleinte leplezetlen ellenszenve keltett benne, feledtette vele Beöthy üdvözlete, aki «igen melegen fejezte ki a feletti örömét, hogy amint egykor tanár- és tanítványképpen együtt dolgoztak, úgy inntentúl is iskolában és irodalomban egymás oldalán, közös lelkesedéssel és közös törekvéssel munkatársak lehetnek». Tanártársai is hamar megkedvelték, úgy hogy már négy év múlva órá bízták a Magyar Paedagógia szerkesztését. Ezen a nem várt tisztségen először ő maga is megütközött, de aztán úgy alakult a helyzet, hogy el kellett fogadnia. Az eszme tulajdonképpen a volt szerkesztőé, a gyakorló gimnáziumból a kolozsvári egyetemre kinevezett Csengery Jánosé volt s azzal győzték meg Négyesy aggályait, hogy gyakorlóiskolai érdeknek mondták, hogy a folyóirat kezükben maradjon.

Beöthy barátságába fogadta Négyesyt, s úgy látszik, csak átmeneti állomásnak szánta számára a gyakorlóiskolai tanárságot és mindenképpen egyengette útját az egyetemre. 1893-ban már magántanárrá habilitálta az irodalom segédtudományaiból s Négyesy már az őszi félévre előadásokat is hirdetett a költészettanból. Tudós előhaladásán érzett örömét s férji boldogságát atyai örömmel is tetézte ugyanebben az évben a sors: május 10-én született egyetlen gyermekök, György.

A következő évben már fölvetette Beöthy az egyetemen Négyesy nyilv. rendkívüli tanárként való kineveztetésének gondolatát. Anyagi tekintetben ez nem lett volna rá nézve valami nagyon előnyös, de ebben a szabadabb állásban mégis sokkal több ideje lett volna a munkára. Csakhamar a kolozsvári egyetemen is fölmerült egy akár esztétikai, akár művelődés- vagy művészettörténeti tanszék szüksége. A miniszter az esztétikai tanszék mellett döntött s nem hagyott kétséget arra nézve sem, hogy betöltésénél Négyesyre gondol elsősorban. De ez is úgy húzódtott, mint a pesti, majd a tanszéket sürgető küldöttségnek azt felelte a miniszter, hogy megígérte a tanszéket, de nem azonnalra s vonakodása mögött a beavatottak azt sejtették, hogy időközben történt befolyásolás eredményeként Ferenczy Józsefet szeretné szolgálatátételre beosztani a művelődés- vagy művészettörténet

tanítására. A tanszék ügye csakhamar elaludt s Pesten is, hosszas húzavona után, 1897-ben a bölcsészeti kar leszavazta Hegedüs Istvánnak erre vonatkozó indítványát. Négyesynek nagyon fájt ez a fordulat. «Az egyetemen bánt a kudarc — írja barátjának. — Hiszen, hogy milyen szükséges tárgyat tanítok, az mutatja, hogy 96 hallgatóm van. Nem elég ez egy szerény magántanárnak, aki igazán csak ereje legnagyobb megfeszítésével tud sokféle kötelességeinek megfelelni?»

Tudós munkásságának egy másik elismeréséhez sem minden keserőség nélkül jutott. 1895-ben levelező tagnak ajánlották Akadémiánk széptudományi alosztályába. Egy hely volt üresedésben s ugyanarra a helyre ajánlták Ráth Györgyöt is. Négyesynek egyik legjobb akarója, Gyulai Pál, azt szerette volna, ha Négyesy visszalép, s ezt azzal indokolta, hogy Ráth György előkelő állású úr, kúriai bíró s öreg ember, nem kell kitenni bukásnak. Így aztán Négyesy bukott meg, de a következő évben igen szép eredménnyel beválasztották, most azonban már nem a széptudományi alosztályba. Itt csak egy hely volt üresedésben, erre Riedl Frigyeset akarták megválasztani. A nyelvtudományi alosztályban négy hely volt üres, ide választották tehát be Volf György ajánlására. Huszonkét esztendeig működött ez alosztály tagjaként, amikor aztán azt kérte, minősítsék át a széptudományi alosztályba lev. tagnak. Az osztály erre azt felelte, hogy van ott rendes tagsági hely is, és meg is választották rendes tagnak. Ezt 1930-ban a tiszteleti tagság követte. A széptudományi író másik nagy kitüntetése, a Kisfaludy-társasági tagság is osztályrészeül jutott 1904-ben.

A dísszel együtt a teher is gyarapodott. Társasági és közéleti teendők egyre több idejét rabolták el a nyugodt irodalmi tevékenységtől. Terhes tanári elfoglaltságán kívül tankönyveket kell írnia, tagja a Tanárvizsgáló Bizottságnak, előadó tanácsosa a Közoktatási Tanácsnak s egyik vezérembere az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek. Ez utóbbi különösen sok idejét rabolta el és sok izgalmat korbácsolt föl benne; de az is kétségtelen, hogy közéleti tevékenységének egyik legjelentékenyebb, szinte hivatászerű oldala volt. 1896-ban vállalta el az Egyesület főtitkári

tisztét. Az Egyesület akkor, Beöthy Zsolt elnöksége idején, fénykorát élte s különösen közgyűlései, melyeknek rendezése Négyesy érdeme volt, szinte országos jelentőségre emelkedtek. A századforduló után azonban belső villongások felborították az Egyesület békéjét s Beöthyt elkedvetlenítették a vezetéstől. Négyesy nem akarta kockáztatni, hogy veszendőbe menjen mindaz, aminek kivívásában neki is olyan jelentős része volt, s ezért 1907-ben ő állott a távozó Beöthy helyére. Tízéves elnökségének idejét leghívebb munkatársa, Sajó Sándor, az Egyesület legküzdelmesebb éveinek mondja, a világnézeti összeütközések, a tanárok erkölcsi és anyagi érdekeiért vívott harcok idejének. Jó barátai szerették volna lebeszélni, hogy ne tékozzolja energiáját ezekre a meddő harcokra, de ő erre egyéniségét is nagyon jellemző módon azt felelte, hogy mindig a tanári tisztességért küzdött s nem távozhatik helyéről olyan módon, hogy ennek a zászlója porba hulljon, nem hagyhatja cserben hűtlenül és gyáván azokat, kik mellette akarnak tömörülni olyan eszményekért, melyekért addig élt. Még idegőrlőbb feladatot jelentett számára a tanári és tanügyi kongresszusok vezetése. Végre 1917-ben megvált ettől a háládatlan tisztségétől, amelyre oly sok idejét és erejét tékozzolta el.

Pedig ekkor már, ha bölcs számvetéssel már előbb visszavonul, meg lett volna a lehetősége a nyugodt tudományos munkára. 1910. nov. 16-án a pesti egyetem bölcészeti kara nagy szótöbbséggel meghívta Katona Lajosnak tragikus hamarsággal megüresedett irodalomtörténeti tanszékére. Régi vágyának boldog beteljesülését jelentette ez. Maga is érezte, hogy most már egészen csak tudós hivatásának kellene élnie. «Koncentrálni akarom az erőmet a tudományszakomra — írja barátjának 1910. nov. 25-én. — Vissza akarok vonulni az egyesületi tevékenységtől is, mihelyt becsülettel tehetem. Szomjuhozom igen a könyveket és az olvasást. Talán még tudok valamit csinálni.»

Módja nyílt volna ugyanebben az időben arra is, hogy pedagógiai téren vezető szerepet vállaljon: átvehette volna a minisztériumban a középiskolai ügyosztály vezetését. «Lehet, — írja Balogh Péternek — hogy itt kevesebb fárad-

sággal is jobban beváltam volna. Okos emberek mondják, hogy itt gondviselészerű szerepet tölthettem volna be, s hogy az egyetemen tudok-e jelentős munkát végezni, az bizonytalan. De én úgy érzem, hogy megőriztem még fiatalkoromból sok fogékonyságot, elhoztam sok probléma-rügyet, amiből még termés lehet, s hogy az irodalom-elmélet nekem kedvesebb a pedagógiánál is, az iskolaügynél is. Azt hiszem, ha összpontosítom az erőmet, fogok eredeti gondolatokat teremni.»

Mintha alkalmat akart volna nyújtani jó sorsa, hogy minden régi vágya teljesüljön most : az egyetemi tanszék mellé lehetőséget adott arra is, hogy legforróbb irodalmi óhaját valóra válthassa : megírhatta a magyar irodalom szintézisét. A Franklin-Társulat Egyetemes Irodalomtörténetének V. kötetéül a magyar irodalom történetét szánta. Széchy Károly, ki megírására vállalkozott, elhúnyt, s most Négyesyt kérték fel. Vállalta is, de megírását folyton halogatta. Nem volt elég lelki ereje ahhoz, hogy lerázza sok mellékes teendőjét, melyeknek hínárjából nem is szabadult egészen haláláig. Képtelen volt idejét a tudományos munkára összpontosítani s így az irodalomtörténet megírása is húzódtott. Még 1915. aug. 20-án is ezt írja : «Nagy irodalomtörténetem nem volna robotmunka, ha nem zaklatnának vele. Magam számára is át kell dolgoznom az anyagot s az ember talál is sok új dolgot. Persze kár, hogy korlátozva van térben és időben és arányokban. Most eleget foglalkozom elméletileg is a költői képzelet kérdésével s látom, milyen kár volt rég ki nem dolgoznom 1893-i magántanári próba-előadásom témáját. Hány embert megelőztem volna! de persze a robot sok időt elrabolt tőlem.»

A kiadó végül is Császár Elemért kérte fel társszerzőnek, aki hamarosan el is készült irodalmunknak a felújulástól kezdődő része megírásával. Négyesy is elkészítette a reá maradt anyag legnagyobb részét egészen 1711-ig, erről a tördelt revíziós ívek is megvannak — s a munka mégsem jelent meg. Csak találgatásokra volnánk utalva, ha okát keresnők. Így továbbra is csak mint hó vágyat melengethette Négyesy ezt a kedves tervét.

Elkövetkeztek a világháború szörnyű évei s annál kevésbé volt meg a lehetősége a nyugodt munkára, mert az általános nyomorúságon felül haretéren küzdő egyetlen fia életéért is aggódnia kellett. Az összeomlás után ismét olyan feladatot vállalt, amely eltávolította a tudós elmélyedéstől: az 1920—22-i első nemzetgyűlésen Szentés városát képviselte. Eltékozolt két esztendő volt ez is, ami díszét sem öregbítette; de, úgy látszik, a szülőváros iránt való szeretet és használni kívánó készség ösztönözte erre a vállalkozásra.

Pedig már hosszabbodtak az árnyak, közelgett az alkonyat. Testi ereje szemmel láthatóan kezdett hanyatlani. Még egyszer megfürdette lelkét Itália és a művészet örök verőfényében. 1930. májusában családjával fölkereste Vencence, Bologna, Flórenc és Róma műkincseit. Felrissülve tért haza s életkedvét még inkább fokozta az a meleg ünneplés, melyben hetvenedik életévébe lépése alkalmából részesítettek azok a testületek, melyeknek tagja volt. Aztán dolgozott tovább; húzódozás nélkül, szíves készséggel vállalt minden közérdekű teendőt, még akkor is, mikor az egyetemről már nyugalomba vonult. Testi ereje fogyott, de lelke erős volt és még mindig szinte szomjazta a tevékenységet. A Nemzeti Színház pályázatára érkezett darabokat olvasta mint pályabíró 1933. jan. 6-án is, amikor váratlanul megjelent s kiterjesztette föléje sötét szárnyát a halál angyala. Hirtelen rosszullettétől megrettentek családtagjai, de ő mosolyogva szólt hozzájuk: «Olyan rosszak ezek a drámák, hogy nem csoda, ha rosszul lesz tőlök az ember; de ne féljeteK, elmúlik ez hamarosan.» S egypár óra múlva halott volt.

*

Ha semmit sem írt volna Négyesy, akkor is megérdemelné ez az életpálya s ennek sokoldalú, hű és odaadó munkássága az elismerést. Ő azonban tollával is szolgálta közművelődésünk ügyét s élete célját azoknak a nagyobb műveknek megalkotásában látta volna megvalósulni, amelyekre hivatást érzett magában, de sorsa úgy hozta magával, hogy adós maradt velük. Főműve a magyar irodalom szintézise lett volna s aligha van, aki erre a feladatra nála ala-

posabban felkészült volna. Ő ugyan azt vallotta, hogy igazi hivatásának az irodalomelméletet érzi, nem az irodalomtörténetet. Mindenesetre kár, hogy idevágó gondolatait s mélyen szántó irodalombölcseleti elmélkedéseit egyes problémákról nem szedhette rendszerbe. Ennek a könyvnek a megírására is kevesen voltak annyira hivatottak, mint ő. Problémaszomja, logikus, a kérdéseket minden vonatkozásukban átfogó gondolkozásmódja, éles ítélőképessége szinte rátaukták erre a térre.

Az irodalomról alkotott felfogásának központi gondolata az, hogy az irodalom szerves evolúcióban levő egész, az irodalom élete «tényszerű fejlődési folyamat». Nem hiába lelkesedett ő is már egyetemi hallgató korában Taine-ért. Felhívja rá barátjának is a figyelmét, hogy lássa, «milyen az irodalomtörténet modern felfogása és tárgyalási módja . . . Élvezet azt olvasni . . . Hja, Taine jobb pszichológus, mint historikus. No persze, mert ő a históriában is a pszichológiát kutatja. Ő az irodalmakat s művészeteket úgy fogja fel, mint fiziológiai tényeztet, s azért nem elbeszélés a műve, hanem az organizmusnak, a sejteknek, a növés elvének a magyarázata. Ilyen az egész angol irodalom története s ilyenek egyéb művei is . . . Napjainknak alig van nála nagyobb esztétikusa. És mindenesetre érdekes lehet az a műelméleti irány, mely az irodalmat mint fiziológiát, ha tetszik, mint biológiát fogja fel.»

Négyesy nem a korokat, a nemzedékeket, az embereket nézte az irodalomban, hanem a maga életét élő nemzetegészet. Az irodalmat az élő nemzet életrajzába beállítva szerette látni s jelenségeiben az élet jelenségeit kereste. Evolúciós nagy egységnek fogja fel az egész irodalmi életet, fejlődésrajzot, az ezt irányító tényezők feltárását, a nagy kapcsolatok és áramlások nyomon kísérését és a történeti folytonosság éreztetését kívánja az irodalomtörténetírótól. Tárja fel az irodalmi fejlődésnek két főtenyezőjét : a hagyományt és az egyéni kezdeményezést ; világítson rá, hogy «az újabb jelenségek mikép sarjadnak a régiekből, hogyan képződnek a hagyományok, hogy' esnek szét, elemeik hogy' kapcsolódnak új szintézisekké ; hogyan támadnak eszmék, eszmények,

ízlésformák, hogyan ömlenek be az irodalomba ösztönző hatások, tárgyak, motívumok a nemzeti élet egyéb köreiből és más irodalmakból.» Elődeinél szabatosabban jelöli meg az esztétikai szempont érvényesítésének mértékét is. «Csak a történeti szempont szolgálatában» tartja érvényesíthetőnek s feladatául nem annyira az értékelést tekinti, mint inkább a jellemzést, de ehhez is két természettudományos színezetű jelzót tesz : az *objektív* és *organikus* jellemzést hangoztatja.

Irodalomelméletének lényegét Horváth János tömören így foglalja össze : «A nemzeti irodalomtörténet, mint nyelv-problematikával kiteljesült szaktudományi típus, Négyesy László tudós gyakorlatában és elméleti tanításában jutott el maig leghatározottabb öntudatra.» A fejlődésrajzban ugyanis elkerülhetetlenül szembetalálja magát a kutató a forma és lényeg viszonyának s a formaváltások okainak és mivoltának kérdésével. A formatörténeti problémák jelentőségét egészen addig senki sem látta oly világosan, mint Négyesy László.

Ő mintegy rendszeresen készült ezeknek a megoldására. Nyelvészeti dolgozatokkal kezdte tudományos pályáját. Mindjárt első nagyobb dolgozatában a szegedi nyelvjárás hangtanát írta meg, de már itt sem elégszik meg a száraz, felsoroló tárgyalással, hanem problémát vet fel, azt t. i., hogy ennek a nyelvjárásnak az ö-je az eredetibb-e, vagy a többiek é-je. Ilyenféle kérdéseket vet föl abban a nagyobb cikkében is, mely ezt a címet viselte : *Megérett kérdések a magyar vocalismus köréből*. Ez heves támadást hítt ki maga ellen nyelvészek részéről, de Négyesynek eszmecsere indítása volt a célja. «Lehet, hogy egészen összetörnek, — írja ekkor — de legalább én indítottam meg a kérdés tisztázását.»

Nem maradt meg a nyelvészet terén, de mindvégig megőrizte vonzalmát iránta s nyelvtudományunknak csaknem minden ágát gazdagította egy-egy értékes megfigyeléssel vagy termékenyítő gondolattal. Nyelvtudományi iskolázottsága mindenesetre kitűnő előkészületül szolgált az irodalomtörténeti bűvárnak s nemcsak arra eszméltette, hogy az irodalom fogalmának elválaszthatatlan jegye a nyelvbeliség, hanem különösen jó hasznát látta a szöveg- és stíluskritika

terén a nyelvtudományi kutatásban elsajátított szigorú módszerességnek s az okfejtésben és következtetésben megszokott önfegyelmzésnek.

Innen a verselmélet és verstörténet terére lépett át. Ez az ő igazi pályakezdő munkássága, mely főként a magyar vers tudományos vizsgálatára, a magyar verselmélet kritikai történetének megírására s rendszeres és tudományos verstan készítésére irányult. Tanulmányainak eredményét *Mi a magyar vers?* címmel terjedelmesebb munkában foglalta össze s ezt a Kisfaludy-Társaságnak ajánlta fel kiadásra, 1885-ben. A Társaságban élénk vitát keltett a munka, különösen modern, ritmikai alapelve támasztott erős ellentmondást, úgy hogy a Társaság azt határozta felőle, hogy elméleti részét «többszöri következetlenségei miatt» mellőzi, de a bírálóktól véleménykülönbség nélkül legértékesebbnek mondott részt, *A magyar verselmélet kritikai történetét* ülésén felolvastatja s Évlapjaiban kiadja. «Ez is díszes hely lesz — írja Négyesy. — A többi részt átalakítom brochure-ré, jó népszerű stílusban, fűszeresen, és azt is kiadom.» De nem talált rá kiadót, végül is Szvorényi bocsátotta közre az egri gimn. 1886/7. évi értesítőjében *A magyar vers* címmel.

Közben, egri tanárságának mindjárt a kezdetén, egy hónap alatt megírta iskolai használatra szánt *Verstanát* is, amely első munkája gyanánt jelent meg. Könyvének kettős érdeme: alapelve és módszere. Ritmikai alapelve helyezte verstanunkat s tudományosan rendszerezte a rá vonatkozó ismereteket, — ahogy ő kifejezte magát: a szakismeret számára követelte azt a helyet, amelyet addig a műkedvelősködés foglalt el. Tanulni csak Aranytól és Thewrewk Emil-től tanult, igazi ritmikai apparátust csak Thewrewknél talált. Módszere is új, melyet szemléltető, illetőleg hallató módszernek mond. Ezzel a rávezető módszerével a legelvontabb kérdéseket is egyszerűen és világosan érteti meg. Egyszerűvé teszi a görög formák egész rendszerét, amint a négy alapütemet megmagyarázza. Míg ezeknél megállapított eredményeket népszerűsít, a magyar versformáknál ő állít föl rendszert, mely a népszerű előadás köntösében is elárulja a ritmikailag iskolázott szakembert. A magyar sorokban is talál

kompozíciót, amin azelőtt csak átsurrantak. Ő fedezi fel, milyen szép szabályosság van a magyar sorokban is: hogy minden ütem egyenlő ideig hängzik s minden ütem két egyenlő idejű részre oszlik. Ő állapítja meg az ütemegyenlőség és ütemfeleződés törvényét. A prozódikus és ritmikus elv megkülönböztetésével véget vet az addigi végzetes zavaroknak, melyeknek szerinte e két szempont összetévesztése volt az oka. Hangsúlyozza, hogy nem hangsúlyos és időmértékes csoportra kell osztani a verseket, hanem a nemzetek szerint: magyar, görög, német stb. versekre, mert mindegyik nemzet géniusza saját formákat teremtett, van tehát saját zenéje, tánca és versalakja. Ez a nemzeti karakter keresendő a versformákban, ez különbözteti meg őket. A versformákban nem száraz schémákat lát, hanem karaktert keres bennük, jellemzi őket. Tanulságos minden egyes formánál a kompozíció megmagyarázása, az illető forma esztétikai elve, hangulata, jelleme, irodalmi alkalmazása, történeti kifejlődése stb. Példáit a régi s új írókból és a népköltésből egyaránt válogatja, hogy már irodalomtörténeti mozzanatok iránt is érdeklődést keltsen.

Ennek ellenére is verstani munkája nem talált arra a fogadtatásra, amelyet remélt. Gyulai Pál, bár szíves készséggel elősegítette iskolai verstanának megjelenését, nem egyszer emlegette s nem is csak tréfásan, hogy Négyesy elrontotta azt, amit Arany jól megírt a magyar versről. Szász Károly nyíltan megmondta neki, hogy nem mozdíthatja elő olyan munka kiadását, amely azt tanítja, hogy két szótag annyi, mint négy szótag. Bántotta Négyesyt az is, hogy bár jóakarólag, de bosszantó felületességgel írtak verstanáról. «Hogy én mily nagy olvasottsággal és tárgyszeretettel elemezem Arany és mások után a magyar verset, mely nem egyéb, mint az ütemes vers! Én mások után! Én, mint szorgalmas professzor, mily buzgalommal fejtegetem azt, amit mások régen elmondtak. Minő becsületes látvány vagyok én!» — írja keserűen.

Négyesy verstani bűvárlatai reményt keltettek a Kisfaludy-Társaságban költészetünk egyik érdekes kérdésének, a kölcsönversek történetének tisztázására s így tűzte ki a

Társaság 1888-ban pályatételül: Kívántatik a mértékes magyar verselés (a klasszikai és nyugateurópai formák) története. Egyik-másik újság gúnyolódott a tételre, Négyesy ellenben ezt írta Balogh Péternek: «Hiába gúnyolódnak né-mely lapok, lehet arról érdekesen írni. Talán ép tőlem várják a megfejtését s én el vagyok tökélve a pályázatra.»

Mindjárt hozzá is fogott a magyar versformák lexikális összeállításához: hogy «melyik sor és szakforma melyik költő-nél hányszor fordul elő, hány strófában vagy sorban és hány költeményben? az egyes formáknál százalékokban is kitün-tetve a használat az egyes költőknél, egyes korokban és az egész költészettörténetben. Nagy munka lesz, de alapos — írja. — Pár év is kell tán neki.» Nem is készült el a pályá-zat határidejéig, csak tervet nyújtott be egy elég tartalmas bevezetéssel és a munka elejével (Barótiig). A pályabírák jelentése alapján elismerését és bizalmát az ifjú szerző iránt a Kisfaludy-Társaság azon a szokatlan módon fejezte ki, hogy nemcsak megbízást adott neki a pályakérdés kidolgo-zására, hanem a jutalmat is kiadta. Egy esztendő alatt be-fejezte a munkát szerzője s pár év múlva ez nyomtatásban is megjelent, mint az első nagyobb szabású verstörténeti munkánk, mely nemcsak költői technikánk fejlődését vilá-gítja meg, hanem értékes verstani eredményekre is vezet. Tervezett egy nagyobb német verstani dolgozatot is, mely-ben a német verselés terén akarta érvényesíteni rendszerét. Ez azonban csak terv maradt.

Verstani tanulmányaival kapcsolatban fölmerül benne egy jó költészettan írásának a terve is. Ami akkor az okta-tásnak rendelkezésére állott, az igen száraz, gondolatot nem keltő volt, az újabb irodalmat nem vette figyelembe s példáit még akkor is Virág Benedekből meg Sujánszkyból szedte. Mintaképeül Beöthy irodalomtörténeti kézikönyvére gon-dolt, jó és alkalmas kompendiumot tervezett. Így fordul érdeklődése a stílus kérdései felé kitűnő tankönyveiben s egyre jobban elmélyed az irodalomnak ú. n. segédtudomá-nyaiban. Ez irodalomtörténeti munkásságának is megadja majd sajátos színét. Rávezeti a lényeg és forma benső kap-colatának megérezésére, az irodalom nyelvi és alakí saját-

ságainak lényeges és jelentős voltára s minden más kortársáénál kiműveltebb fogékonyságot fejleszt benne az irodalomnak formatörténeti problémái iránt.

Nem hanyagolja el esztétikai önművelését sem. Olvassa pl. Schaslert s rendszerének ismertetését tervezgeti a Budapesti Szemle számára. Nagyobb dolgot tervez a mimézis elvéről a zenében és építésben; azt akarja bebizonyítani, hogy ezek is utánoznak, még pedig nemcsak egyes részleteikben, hanem alapkoncepciójukban is. Pályázni akar az Akadémiánál az esztetika ó- és középkori történetére, a Kisfaludy-Társaságnál a dal elméletére. Nem sokat bízik abban, hogy nyer, de legalább ezzel is tanul. «Az embernek emelkedni kell, s hogy emelkedjék, mozognia kell» — teszi hozzá tervezéseihez. De azt is belátja, hogy sokat akar markolni, s igen jó önismerettel, mintegy egész pályájának egyik jellemző vonását emeli ki: «Csak az bánt, hogy örökké tervezek és haladni kevésre haladok. Többet beszélek: mit fogok csinálni, mint amennyi teljesül.»

Tovább haladva a kitűnő irodalomtörténetíró önképésének útján, jeles kritikai kiadásokat készít Ráday Pál, Amade László és Faludi Ferenc munkáiból s kitanulja a forrástanulmány és szövegkritika iskoláját is. Az első ilyen munkával, Ráday kiadásával, Gyulai Pál bízta meg az Olesó Könyvtár számára. Maga megvallja, hogy csak azért mert vállalkozni, mert remélte, hogy igénybe veheti Szvorényi segítségét, aki jónéven vette, ha hozzá fordult. Hogy aztán mily magasra emelkedett ezen a téren is, azt legmeggyőzőbben mutatja forrásbúvárlat, szövegkritika, tárgyi és nyelvi jegyzetek tekintetében egyaránt mintaszerű Zrinyi-kiadása.

Ezekkel a módszertani eszközökkel s mélyreható esztétikai és világirodalmi tanulmányokkal fegyverkezik fel irodalomtörténetírói hivatásérzete s keresi a maga egyéni útját. Tehetségének legfőbb vonásai: éles szem, módszeresen kutató, finoman és fegyelmezetten elemző képesség s gondolatait logikus láncolatokban végiggondoló eszmélkedés. Éppoly biztos a lélektani elemzésben, mint az esztétikai jellemzésben vagy a fejlődés rajzában. Fegyelmezett és egyszerűen egyensúlyozott írói egyéniségét mélyen áthatja a

tudományos igazság áhitatos tisztelete s felelősségérzete minden leírt szaváért. Hitt abban, hogy a szép megnemesíti életünket s ezért meg is becsülte a szépet. Amily nagy jelentőséget tulajdonított az irodalom formai elemeinek, olyan lelkiismeretes gondot fordított a maga stílusára is.

Érdeklődése s ismeretekben való gazdagsága kiterjedt irodalmunk egész történetére, de különösebben is érdekeltte pályája első évtizedében a felújulás kora, utolsó harminc évében pedig irodalmunk nagy százada, a tizenkilencedik. A felújulás korának irodalmából Kazinczy foglalkoztatta a legmélyebben s leghosszabb ideig. Már 1887-ben fölkelte érdeklődését az Akadémiának Kazinczy életrajzára hirdetett pályázata s számba vevén, kik pályázhatnak, bátorságát azzal indokolja, hogy neki egy nagy előnye van azokkal szemben. «Azok mind csak irodalomtörténethez értenek, Kazinczy megítéléséhez pedig többoldalú készültség szükséges. Nyelvújítását objektíve csak olyan ember becsülheti meg, aki nyelvész is. Reformjának a költői technikában megbírálása egyenest az én illetékességem körébe vág. Azonkívül az irodalomtörténeti szempontok iránt is eléggé tájékozott vagyok s ezen a téren is adtam már egy próbát: Rádayt, mellyel Gyulai teljesen meg van elégedve. Én mint irodalomtörténetíró, mint pályanyertes nyelvész, mint ritmikus, sőt mint antikista is, bírom Kazinczy pályája megítélésének legfőbb alanyi biztosítékait.» Akkor azonban még tervezetet sem tudott benyújtani, teljesen kifogyott az időből. S csaknem félszázad telt el, amikor mégis megírhatta a tervezetett életrajzot az Akadémia ünnepi kiadványaként Kazinczy halálának százados fordulója alkalmából. Ehhez sem állott elég idő rendelkezésére s maga is emlegette, hogy a munka második felét plasztikusabbá kellett volna tennie, ha lett volna rá ideje. Így Kazinczy álláspontjának a lényege helyesen van kiemelve, ellenfeleié kevésbé. E könyvével kapcsolatban igen érdekesen nyilatkozott Balogh Péterhez írt levelében arról a felfogásról, amely az ú. n. nemzetietlen korról a közfelfogással szemben benne kialakult s amelynek ebben a könyvében kifejezést adott.

«Ami az ú. n. süllyedés korát illeti, — írja ebben a levelé-

ben — hát azt épen eleget szidták és szidják is. Nekem is hatásos háttérül kínálkozott volna egy sötétre festett korkép az előtérbe, fényes világításba állítandó hősöm mögé. De én nem a korokat, az embereket, a nemzedékeket nézem, hanem a maga életét élő nemzetegész, és ebből a szempontból az a kor úgy tűnik fel, mint a kimerültség, a fáradtság, az ernyedtség kora . . . ; de lényegében az az állapot volt ez, amely végződhetett halállal vagy felébredéssel, a szerint, hogy az alvóban marad-e még eszmélet s regenerálódik-e testi ereje. És ébredés jött utána, nem külső ébresztésre, hanem a belső erők megújulása következtében. A nemzet az Alföld dús televényén megszaporodott, fizikai erejében megújult. De lelkileg is belülről született újra. Tudatfolytonossága megmaradt. Eszmélete, a jobb fejekben, nem szakadt meg. Ez a kor teremtette meg a *tudományos* magyar történetírást, ez alapozta meg az irodalomtörténetet, kezdte az összehasonlító nyelvészetet, sőt kezdett irodalmi, stilisztikai újításokat is Rádayval, Faludival. Szekfű ide, Szekfű oda, ezek annak a jelei, hogy a nemzetben maradt eszmélet és a jövő felé kezdett fordulni, s ebből sarjadt a Berzsenyiék, Kazinczyék hazafias lelkesedése is . . . Nekem az *élő nemzet életrajzában* számba kellett vennem nemcsak a nagy lomha tömeg lélekállapotát, hanem a vezető elméket is, és meg kellett látni az élet jelenségeit bennük. Tettem ezt nem újsághajhászat kedvéért, hanem hogy megtaláljam a nemzet életerejében a folytonosság fonalát.»

Kazinczy-könyvéhez hasonló sors jutott osztályrészül másik kedves tervének is. A nagy magyar század írói közül Vörösmarty és Arany álltak legközelebb szívéhez. Vörösmarty életét megírta Gyulai Pál, s Négyesytól távol állott a szándék, hogy ezzel versenyezzen ; de Arany életrajzát szerette volna megírni. Kapóra jött volna neki, ha ideje és nyugalma lett volna az elmélyedő munkára, a Kisfaludy-Társaságnak 1892-ben hirdetett pályatétele : Kívántatik Arany János életének és munkáinak ismertetése a mívelt közönség számára.

A pályázat két ízben is eredménytelen maradt, de 1896-ban harmadszor is kitűzte a Társaság. Négyesy most egy kész

fejezetet s részletes életrajzi tervezetet nyújtott be; ezt bírálói komoly figyelemre méltónak mondták, de nem eléggé alaposnak arra, hogy ennek alapján megbízást javasolhattak volna, ezért a Társaság a szerzőt véglegesen megállapított tervrajz s egy ennek a nyomán kidolgozott nagyobb részlet benyújtására szólította fel. Ő azonban ezt nem küldte be s ezzel a sokat ígérő kezdet elakadt. Úgy látszik, a tudós elmélyedéstől s nyugodt munkától egyre távolabb sodorták sokasodó testületi s közéleti teendői. Kár, mert ez nemcsak méltó, hanem lelki hajlamainak is minden irányban megfelelő feladat lett volna számára.

Hűsz esztendő mulva, Arany születésének százados fordulója alkalmából a sors mégis lehetőséget nyújtott számára, hogy a szívéen melengetett tervet, ha szerény keretek közt is, megvalósíthassa. A Kisfaludy-Társaság elhatározta, hogy a centenáriumra «egy Arany János nagy költői és nemzeti jelentőségét megfelelően ismertető munkát nyomtat és osztat ki az iskolákban ingyen.» Megírására Négyesy Lászlót kérték fel. Az emlékfüzeten, melyből mintegy 14,000 példányt küldtek szét az iskoláknak, meglátszik, hogy szerzőjét két évtizednél hosszabb idő óta foglalkoztatta Arany lángelméje. Szinte csodálatos, mily gazdag anyagot halmozott össze ebbe a kitűnően szerkesztett s lendületes és választékos előadású kis füzetben s mennyire meleg és egységes tónussal vonja be az egész Arany költészetébe való komoly és bensőséges elmélyedése. Nagy örömmel fogadta már magát a megbízatást is. «Meg akarom írni Arany-könyvemet — írja Balogh Péternek. — Volna hozzá szempontom is elég. S meglenne benne a «lélektani kompozíció», amit mostanában emlegetni szoktam s amiben Aranyt is nagynak találom s amivel szorosabban akarom azt (vagy nem is egészen azt) megjelölni, amit Gyulai belső kompozíciónak mond. Egyszóval az organikus fejlődést látom már Aranyban s talán fel bírnám tüntetni.» A könyvecskének minden jelessége mellett is már maga Négyesy is megállapította, hogy rendeltetéséhez képest nehéz, s egyszerűsíteni szeretett volna rajta, ha nem fogyott volna ki az időből.

Arany mellett a nagy század többi jeleseit is: Kisfaludy

Károlyt, Katonát, Bajzát, Toldy Ferencet, Eötvös Józsefet, Petőfit, Tompát, Madáchot, Jókait, Gyulait, Lévy Józsefet s Mikszáthot számos értékes tanulmányban és ünnepi beszédben méltatta és ünnepelte. Ezekben nemcsak írói hivatottsága szólal meg, hanem igazságérzete s a mult értékeihez és hagyományaihoz ragaszkodó hűsége is, mikor akár indokolatlan újjáértékelési törekvéssel, akár rosszhiszeműséggel találkozott. Tanulmányaiban is legvonzóbb problémájának tartalom és forma kapcsolatát érzi. A lélektani esztétika módszereivel elemzi ki költészetéből és bontja szét egy-egy nagy költő egyéniségét legjellemzőbb vonásaira s világít rá a kifejezésnek, a formának ezekkel oksági kapcsolatban levő egyéni sajátosságaira. Általában erősen és mélyen foglalkoztatják a költészet lélektani tényezői.

Mindezek csak mintegy előkészületei voltak a nagy munkához, mely életének főműve lett volna: irodalmunk egész történetének megírásához. Erre lehetősége is nyílt, de, sajnos, körülményei miatt el kellett ejtenie a tervet, irodalmunk történetének csak egy részét írta meg s az sem látott napvilágot. Az irodalmi szintézisre vonatkozó vezető szempontjait ismerjük Pintér Jenő nagy Irodalomtörténeti Kézíkönyvről írt terjedelmes bírálatából, melyet *Kritika és irodalomtörténet* címmel külön is közrebocsátott. Ehhez a nagy irodalomtörténethez szolgált mintegy előtanulmányul két szép dolgozata: *A magyar költészet eredete* s az *Árpádkori compositio* és bizonyos mértékig a nagy mű vázlatául tekinthetjük a Pallas Lexikonába írt magyar irodalomtörténeti tárgyú cikkeit, melyek magasan fölötte állanak az effajta dolgozatoknak.

Amit megírt tervezett irodalomtörténetéből, kiadatlan maradt; de megérdemli szempontjainak és beosztásának rövid ismertetését a megmaradt nyomdai ívek alapján.

Az első kérdés, amely erősen foglalkoztatta, költészetünk eredetének kérdése. Ennek a nyomozásában minden elődjénél messzebbre ment vissza, egészen a finn-ugor közösség koráig. Abból indul ki, hogy irodalmunk virágkorának nagy költőit nem lehet megmagyarázni «idegen elemekből, nemzeti költői tőke és ízlés áthasonító hatása nélkül. Amiben

ők eredeti jelenségek voltak, az nem mind csupán az ő egyéniségük művészi érvényesítése, hanem a mellett a magyar faji léleknek s még ezenfelül a magyar faj költői szellemének és esztétikai ízlésének is addig nem tapasztalt megnyilatkozása . . . Ők nemcsak maguk jutottak szóhoz, hanem a nép költői szellemét is szóhoz juttatták s az irodalmat természetes és ősi alapjára helyezték.» Irodalmunknak legősibb gyökere a népköltés, amely egész életén át táplálta költészetünk fejlődését. A költészet régibb az irodalomnál, mert a naív népléleknek már első nyilatkozásául jelentkezik. Codexeink kora előtt is volt magyar néplélek s az pedig mintegy élet-tani szükség, hogy ez kifejezésre jusson a költészet formájában is. Irodalmunk első forrásvidéke nem a kolostorok irodalma, hanem az az ősi nemzeti költészet, melynek részben folytatása a népköltés. Mikor aztán erős idegen kultúrhatás alá került a keresztyénség felvétele után nemzetünk, a tudathasadáshoz hasonló jelenség állott elő ; mintegy kettős szellemi és irodalmi élet támadt : egy felső és egy alsó, a tanul-tak beplántált irodalma és a magától tovább tenyésző népköltés.

Az ő célkitűzése szerint «a magyar irodalomtörténet problémája nem az, hogy a középkori latin nyelvű egyházi iratok fordításaiból hogyan lett később eredeti magyar irodalom s egyáltalán hogy különféle irodalmak hatásai minő sorrendben vegyülve eredményezték nálunk az európai irodalmak egy új, de leszármazott változatát, hanem az, hogy az autochton magyar költői és írói szellem az adott természeti és történeti, gazdasági és művelődési viszonyok közt mikép alakult és fejlődött, minő appercipiáló munkát fejtett ki az európai kultúrfolyamatok és irodalmi hatások feldolgozásában, a kiegyenlítődés minő folyamatában állította helyre megoszlott belső egységét és e közben hogyan fejlődött európai irodalommmá.»

Vizsgálatainak eredményét a következő pontokba foglalta :

1. Vannak irodalmunknak és különösen költészetünknek az európai irodalmak nemzetközi forgalmából meg nem magyarázható elemei, melyek se kölcsönzés útján nem kerül-

hettek hozzánk, sem itt, hazai hagyomány nélkül, idegen elemek kereszteződéséből nem keletkezhettek.

2. Ezek az elemek a nép széles rétegének költői szellemében otthonosak, századokra visszamenőleg kimutathatók, legnemzetibb íróinkat jellemzik, az idegen elemekkel szemben áthasonítólág viselkednek, kapcsolatosak a magyar nép zenéjének, táncának, nyelvének sajátosságaival, vagyis ezek az irodalomnak elsőleges elemei, megelőzték az európai irodalmi hatásokat, megadják irodalmunknak történeti változásai közt is, jelen gazdag tagozatában is, formai és állománybeli egységét.

3. E kettőből következik, hogy irodalmunk főgyökerei közül az egyik, a legfőbbik, eredeti; ennél fogva irodalmunk is általában eredeti, nem pedig receptív, és ősi: azaz honfoglalóink ide költészetet hoztak magukkal, mely szerves tartozéka volt és maradt a nép-psychének és alapja lett későbbi fejlődésnek.

4. Az őskori (honfoglalás előtti) költészetre ugyanezek a megállapítások szükségképek, mert tapasztalati tény, hogy minden népnek van költészete s a népköltés a népléleknek biológiai függvénye.

5. A költészet lényegileg olyan eredetű, mint a nemzet; a magyar költészet egyidős a magyar néplélekkel. Akár egy korábbi népegységből kiszakadva, akár két külön népből keveredve alakult meg a magyarság, mióta etnikai folytonossága tart, azóta költészete is folytonosságot alkot.

6. Irodalmunk egész fejlődésében küzdelem és kiegyenlítődés foly két erő közt: irodalmunk nemzeti jellege és az európai irodalom hatása közt. Kultúrális helyzetünkben kifejező a két erő viszonya nem volt sem egyenletes, sem állandó s irodalmunk fejlődése, noha egészben véve szerves, de mégis egyenetlen, sok tekintetben szakadozott és töredékes.

Irodalmunknak korszakokra osztása tekintetében is új szempontot jelöl ki s ő ajánlja először egyetemes korhatár gyanánt a szóbeliségről az írásbeliségre s ezen belül a kéziratosságról a nyomtatásra való áttérés idejét. Nála is irodalmi életünk ízületeinek évszámai: 1001, 1526, 1772; de ő nem az irodalom lényegén kívül eső, hanem annak lényegét

érintő változások hordozóiként emeli ki ezeket az évszámokat. Az első a keresztyénség felvételét, az európai civilizáció közösségébe való belépést hozta s ezzel együtt járt az előszó mellett az írás térhódítása. A másik korhatároló változás a vallás mellett a tudást is jogához juttatja s a nyomtatott betűt teszi uralkodóvá. A harmadik nagy fordulat az irodalom intézményes szervezkedését, a tudatos irodalmi életet hozza magával, amikor az irodalom nemzeti közüggé, az íróság életpályává lesz. Ez a három korhatár irodalmunkat négy korszakra osztja : 1. az őskor vagy pogánykor, az örökre elhangzott ősköltészet kora ; 2. a keresztyén középkor ; 3. a vallási és nemzeti küzdelmek s a pihenés kora ; 4. az irodalom újabb fejlődésének kora. Ezekben belül kisebb korszakokat is megkülönböztet s itt már nagyjában Beöthy Zsolt korszakos felosztását teszi magáévá.

Ebben a keretben tárgyalja aztán irodalmunkat egészen Misztótfalusi Kis Miklósig. Nagyon széles alapot vetett, nagy kedvvel és részletességgel, finom elemzéssel és erős logikával tárgyalja a legrégebb kort is, ahol inkább a következtetések, mint a tények világára van utalva a kutató s amelyen többnyire eléggé könnyen átsiklanak irodalomtörténeteink. Úgy látszik, egyre lehangolóbban nehezedett rá annak a tudata, hogy ilyen széles alapon kirívó aránytalanság nélkül nem szoríthatja bele irodalmunk egész történetét a kiadó által megszabott egy kötetnyi terjedelembé, s lassanként elkedvetlenedett az egész munkától.

Négyesyt rendületlen ragaszkodása irodalmunknak legnemesebb eszményeihez és hagyományaihoz élete végén kemény harcokba sodorta s ezekben is bátran és hűségesen adott hangot a magyar klasszicizmus nemzeti és emberi idealizmusának s hirdette, hogy kritikánknak ezt a drága örökséget nem szabad eltékoznia, hanem tovább kell örökítenie. Már Bajzáról mondott emlékbeszédében igen határozottan emelte ki a kritika jelentőségét szellemi életünk egészséges fejlődésére s azokat a nagy hagyományokat, melyek ezt a kritikát éltették : a becsületességet, jóhiszeműséget, függetlenséget és nemzeti fontosságának erős tudatát.

Már fiatalabb korában is visszatetszéssel nézett minden titánkodó és modernkedő handabandát. Még egyetemi hallgató korában írt egy tárcát a Szentesi Ujságba *Az ifjú Magyarországnak* címmel. A Kammon-kávéház írói «forradalmát» figurázta ki benne s egyebek közt ezt írta: «Oh forduljon a nemzet szeme a Kammon-kávéházra. Forradalom készül itt, erős és heves. Itt tömörül az a fiatal gárda, mely a mostani szellemvilágot alapostul felforgatni s átalakítani van hivatva. Gárda, melynek minden közkatonája vezérnek is megtenné. Óriás mind, valamennyi. És genie mind. Ők a középszerűségnek üzennek élet-halálharcot. Az ifjú magyar nem azért ifjú magyar, hogy magyar legyen, ő járt úton nem halad, ő maga csinál utat, ő nem lesz nemzeti, ő lesz egyéni. A tekintély előtte semmis. A nemzeti lángész nem eredeti, az elismert nagyság bitorló. Aranyt nem tiszteli, ő Istent nem ismer. S ha már imád, két aranyborjút imád: Vajdát és Tolnait. Ő eredeti, egyéni. Neki tiszta ing nem kell, hisz az oly köznap. Gyűlöli az alexandrint és a szappant».

Élete alkonyán inkább az írói lelkiismeretlenségen érzett felháborodása adta kezébe a tollat s a jelszavak terrorjával is bátran szembeszállva, kényelmi szempontokkal mit sem törődve kelt nagy hagyományainknak védelmére. Nemcsak irodalmi, hanem nemzeti és etikai eszményeit is megtámadva érezte s fölemelte a közízlés félrevezetése miatt aggódó szavát a túlesapongó Ady-kultusz ellen, mely nagy magyar lángelmék hátratessékelésével, becses régi értékeknek egyegy hatásvadászó kiszólás kedvéért történő könnyelmű devalválásával akarta a legelső helyre juttatni bálványát. Élénk emlékezetben van még Hegedüs Loránt ellen az Ady-kérdésben vívott harca.

Ez a vita csak részben zajlott le a nyilvánosság előtt, mert Négyesy sok olyan mozzanatot elhallgatott, amelyet kevésbé gyöngéd ellenfél kíméletlenül kiaknázott volna. Gondoskodott azonban arról, hogy azok, akiknek a véleményére súlyt vetett, egészében is megismerjék s ezeknek eljuttatta a vita egész anyagát.

Négyesy eleinte sem gondolt arra, hogy a nyilvánosság előtt támadja meg Hegedüs Lorántot. Mikor 1926. október

10-én a Pesti Hírlapnak egy színes tudósítása szerint Hegedüs Loránt egyetemi pénzügytani megnyitó előadásán egyszerűen kinevezte Ady Endrét «Petőfi után legnagyobb költőnk»-nek, Négyesy magánlevélben figyelmeztette ennek a túlcsapongó Ady-kultusznak igazságtalanságára és veszélyeire. A levelet mégis kénytelen volt közzétenni a következő év húsvétján a Budapesti Hírlapban, mert Hegedüs kezdte idézgetni «nem éppen pontos hűséggel». Hegedüs csakhamar takarodót fűjt azzal az indokolással, hogy a Pesti Hírlap az akkori papiroshiány miatt nem adhat teret irodalmi vitákra, e helyett nyilvános szóharcot ajánlott az Akadémián vagy a Kisfaludy-Társaságban. Négyesy nobilesan elhallgatta, hogy a Pesti Hírlap minden vasárnap nyújtott teret Hegedüsnek, nem tessékelte át őt a Budapesti Hírlaphoz, ahol kapott volna helyet, nem tárta fel, hogy az Akadémiára és a Kisfaludy-Társaságra való hivatkozás csak a visszavonulás leplezése volt, mert hiszen Hegedüs is tudta, hogy ezek a testületek nem szoktak ilyen vitaestélyeket rendezni. Irodalmi kérdéseket különben is csak a nyomtatott betű útján szoktak elintézni. Egyébként is Négyesy tétele az volt, hogy tessék reális Ady-kultuszt űzni, erről pedig semmi szükség sem volt vitázni. Ezekre való utalás helyett Négyesy *Az Ady-pör* címmel levelet tett közzé a Pesti Hírlapban, ebben lovagiasan tisztelgett a porondról visszalépett ellenfél előtt s kijelentette, hogy bármikor kész kiállni ebben az ügyben vitára. Az egész levélből kiérzett Négyesynek az a nemes indítéka, hogy nem harcolni és győzedelmeskedni akart, hanem arra eszméltetni a túlsó oldalt, hogy az Ady-kultusznak Ady költészete reális elemzésére, jellemzésére és értékelésére kell irányulnia, nem szabad költészetünk nagyjainak rovására túlcsapongania s az ifjúságot és közönséget Ady kedvéért előző irodalmunktól elszoktatni, ha nem akarjuk szétszakítani a nemzeti lélek folytonosságát.

Ez a levél némi lehangoltságot keltett Négyesy híveiben, akik úgy érezték, hogy Négyesy túlságos engedékenységgel és szentimentalizmussal nagyon is elnézően értelmezte Hegedüsnek takarodót fűvő levelét, amelyben ők csak annak megengedését látták, hogy Vörösmarty és Arany is nagy

költők, akiket Hegedüs hajlandó nagyrabecsülni. Kifogásolták azokat az összeméréseket is, hogy Vörösmarty és Arany egyenlően nagy Adyval s az afféle összehasonlításokat, hogy a lírikus Ady nagyobb, mint a lírikus Vörösmarty és a lírikus Arany.

Talán igazuk is volt, mert három év múlva Hegedüs már azt írta, hogy jól esett neki egy német nyelvű tanulmánynak az a része, mely Ady Endre irodalmi elismerését attól az időtől számítja, amikor ő a Pesti Hírlapban megkezdte harcát a budapesti egyetem tanárainak konok felfogásával szemben. Négyesy ismét nem akart a nyilvánosság elé menni, csak *in camera caritatis*, magánlevélben igazította helyre Hegedüsnek két állítását. Egyik az, hogy Ady irodalmi elismerését Hegedüs harcolta ki. «Mi szükség Magadnak dicsekedni ezzel nyilvánosan? — írja Négyesy. — Ezt csak olyan tájékozatlanok hiszik el, akiknek emlékezete három évnél messzibbre nem terjed. Minden komoly ember csak a fejét csóválja erre. A Nyugat régi törzskara kinevet érte, magának követeli ezt az érdemet. Csakugyan Ady már vagy húsz éve ünnepeelt költő volt, mikor Te ünnepelni kezdted . . . Semmi nem árt egy író hitelének annyit, mint a nyilvánvaló tévedés, a köztudattal szemben magának tulajdonított érdem. Ez a megalomania hírébe keveri». Hozzá még arra is emlékezteti, hogy az idézett tanulmány, Szirmayné Pulszky Henrietté, nem azt állítja, hogy Ady elismerése a Hegedüs fellépésétől számítható, csak azt, hogy Makkai könyvének megjelenése idején a konzervatívok frontja inogni kezdett, például Hegedüs Loránt is 1927-ben Ady hívének vallotta magát. Tehát csak egy konzervatív író áttérésének példájául hozza fel Hegedüst. Csak Hegedüs adja az ő mondatának azt az értelmezést, hogy ő vívta ki Ady elismerését. Második túlzásnak azt mondja, hogy Hegedüs harcot kezdett a budapesti egyetemi tanárok felfogásával szemben. A valóság az, hogy Hegedüs nem küzdött semmiféle egyetemi front ellen, ilyenről szó sem volt akkori cikkeiben. Hegedüs egyáltalán nem kezdett harcot Ady mellett, hanem Négyesy kezdett harcot Hegedüsnek az ellen az elhamarkodott nyilatkozata ellen, hogy Ady Petőfi mellett a legnagyobb magyar költő; ő Vörösmartyt, Aranyt

és a többit védte, reális Ady-kultuszt sürgetett az indokolatlan túlcsepöngással szemben.

Ugyanebben az időben egy másik vitája is zajlott le Hegedüssel. Hegedüs a Pesti Hírlapban 1930. ápr. 13-án *Két rossz spondeusz* címmel cikket közölt s ebben indokolatlan támadást intézett Négyesy ellen Babits Mihálynak a Kisfaludy-Társaságba történt megválasztásával kapcsolatban s karikázó célzattal meglehetősen badar együgyűséget tulajdonított neki. Négyesy nagyon higgadt feleletében a tárgyi tévedéseket igazította helyre s rámutatott, hogy Hegedüs egész beállítása koholt. Ennek újabb cikkére olaszországi útjáról küldte meg válaszát Négyesy nyílt levél alakjában. Kimutatja, hogy ellenfele mesét költött s azt az ő nyakába varrta. «Tartózkodom az eset további minősítésétől; — írja — de jól teszi, ha más ellenfelének nem ad többé ilyen előnyt magával szemben, mert más kíméletlenebb lesz». Hangoztatja, hogy kénytelen fálnak szorítani ellenfelét, mert magát és az irodalmi igazmondást védi. De a személyi rész mellett az elvi oldalt is kiemeli. «Szabad karikatúrát rajzolni, de nem szabad valóságos ténynek tüntetni fel egy kitalált esetet, nem szabad tantuszt adni aranypénz helyett». Megvilágítja Babits ajánlásában a maga és Hegedüs szerepét s utal arra, hogy Hegedüs nem valami lovagias testületi érzéssel úgy tünteti fel a Kisfaludy-Társaság nagy részét, mint valami bandát, amelyben ő képviseli a tisztító elemet s ő a protektora a tehetségeknek. Arra a kacér kérdésre, hogy nem órá gondol-e elsősorban Négyesy az irodalmi radikálisok említésekor, Négyesy azt feleli, hogy egyáltalán semmiféle irodalmi irány reprezentatív emberének nem tartja őt. Inkább csak uszálnak. «Ő az irodalmi irányokat csak utólag fedezi fel, csak az *arrivé*ket ünnepli. Húsz évvel Ady Endre feltűnése után «kezdi védeni» Adyt. Babitsért is akkor lelkesedik, mikor Babits ő nélküle is nagy befolyású író lett. Hegedüs Loránt is úgy tesz, mint az önálló ízlésítélettel nem bírók, mások ítélete után indul, az árral úszik és akkor nagy zajt csinál, mert fél, hogy másképp maradnak tartják».

A Nyílt levelet a Pesti Hírlap szerkesztősége azzal küldte vissza Négyesynek, hogy Hegedüs magánlevélben válaszol

rá. Ebben Hegedüs felajánlotta, hogy hajlandó a nyilvánosság előtt helyreigazítani tévedéseit. Négyesy ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy a nyilatkozat fejezze ki, hogy a rovására kiszínezett jelenet nem történt meg, s ne tartalmazzon újabb támadást, illetőleg helyreigazításra szoruló állítást, mert levelében is vannak félreértések. Különösen megengedhetlennek tartja, hogy egy bizalmas értekezlet anyaga nyilvánosságra kerüljön. «Nincs jogunk kivinni az utcára a mi belső vitáinkat». Erre Hegedüs ezt írja: «Leveledet megkapva, kijelentem, hogy lelki nemességeddel kiütötted kezemből a fegyvert» — s mellékeli a nyilatkozatot, mely aztán *Az irodalmi disputa befejezése* címmel meg is jelent s végét vetette a vitának, amelyben igazán semmi öröme sem lehetett Négyesynek, aki a magyar irodalomnak régibb, egészen más fegyverekkel vívott küzdelmeire emlékezhetett. Erélyesen visszautasította Négyesy azt a könnyelmű elszólást is, mely a megszállás alatt sínylődő magyarság szellemi életének szabadságát magasztalta az itthoninak a rovására. Négyesy örömmel érezte, hogy a közönség értékesebb része az ő pártján van s ez kifejezésre is jutott abban a melegségben, ahogyan 70. születésnapját ünnepelték. «Ünneplésemhez mindenestre hozzájárult — írja — a Hegedüssel való polemia is. Ezt követte a második harc Móricz Zsigmond ellen. Otromba volt Móricz támadása, de már nagyon szelíd a védekezése. Elfelejtett káromkodni, amint Hegedüs is elfelejtett viccelődni. Mind a ketten elsompolyogtak. Mind a két esetben az igazság győzött, nem én. Lehet, hogy debatteri ügyességem is felér ellenfeleimével, de a fő az, hogy igazam volt. A közvélemény pedig szintén nekem ad igazat. És ez örvendetes. Nem igaz, hogy a mi eszményeink elavultak, ellenkezőleg, azok az életrevalók, azok lelkesítenek most is».

Látva azt, hogy mennyire tájékozatlan még a jobb irányban érdeklődő közönség is az újabb irodalmi jelenségekkel szemben s mily könnyen félrevezetheti a meggondolatlan vagy lelkiismeretlen hetykeség, elhatározta, hogy 1927. nyarán alaposan nekilát az újabb irodalmi irányok kritikai tanulmányozásának és őszre egy tanulmányban részletesen kifejti azokat az elveket és szempontokat, amelyeket az esztetika

Ady Endre és körének költészetével szemben felállíthat. Sajnos, sem ez a munkája, sem az Adyról tervezett könyve nem készült el. A konzervatív kritikának régi mulasztását pótolta volna s bizonyára jelentős állomásául szolgált volna a kérdés fejlődésének. Felfogását és szempontjait egyébként eléggé határozottan jelzi a Hegedüs Loránttal folytatott polémiában s a Révai Nagy Lexikonának 19. kötetében Adyról írott cikkében.

Az írói munkásságáról festett képre végül rokonszenves, gyorsan átvillanó pasztell-szín gyanánt vetődik költeményeinek megemlézése. Ezeket is írt diák és egyetemi hallgató korában. Legnagyobb részük ahhoz szól, aki egész lelkét betöltötte, s fűzérüket egyetlenének nyújtotta át boldog hódolati ajándékként. Túláradó gyöngédség, szinte áhítatos hódolat nyilatkozik ezekben a finoman udvarló s kecsesen bókoló versekben. Talán legjellemzőbb köztük a menyasszonya emlékkönyvébe írott :

Méltót írjak hozzád?	S mit szóljon szegény szív?
Kimerjem a tengert?	Szólni hogyan merhet,
Lényed bája ellen	Mikor diadallal,
Erőt veszt a szellem	Zsarnok hatalommal
S lerakja a fegyvert.	Rabigába verted?

Ilyen gyöngéden udvarló hangon fejezi ki szerelmi vívódását is :

Bár lehetnék innen távol,	Vagy lehetnék mindig veled,
Szívem örök izgalmától,	Ha már megvert bűvös szemed,
Felőled a hír se szólna,	Gyönyör és kín, hogyha látlak,
... Bár sohse láttalak volna.	De bár mindig láthatnálak!

Ah nem könnyű a feledés,
 Levegőm már az epedés,
 Hogyha szívom, mérget veszek,
 De nélküle nem élhetek.

Mint hogy menyasszonya szépen zongorázott s szívesen szerzett dallamokat könnyebb szövegekre, ilyeneket is írt. Hadd idézzünk egyet mutatónak ezek közül is :

Ilyen kedvem soha nem volt, de majd lesz,
 Engem ugyan szomorúvá mi sem tesz,
 Hú társam volt az örökös fájdalom,
 De hívebb lesz az én szép kis vígasztaló angyalom.

Könnyes arccal hogyha állok elébe,
 Belenézek ragyogó két szemébe,
 Úgy eloszlik, úgy felszárad bánatom,
 Mint a harmat hideg gyöngye verőfényes szép napon.

A sok érzelmes vers közt, melyekbe egy-egy kis oktató elem is elvegyül, megpróbálkozott Heine fordulatoságával, könnyedén gúnyoros hangjának tolmácsolásával is *Emma* című versében :

Emma, szólj igazat, kedves,
 Mert magam már ki nem sütöm,
 Szerelemből lettem bolond?
 Vagy bolondságból szerelmes?

Ah, úgy gyötör, kedves Emma,
 Nem csupán örült szerelmem,
 És szerelmes örültségem,
 De még rá ez a dilemma!

Egyébként már VI. gimnazista korában (1878 tavaszán) írt két olyan epigrammát, amelyek nyomtatásban is megjelentek. Az egyik *Fekete és kék szem* címmel s így hangzik :

Nőre ne bízd magadat! Hazudik két szép szeme gyakran.
 Mint ég nyílik a kék, s mint pokol a fekete.
 S nékem az égszín szem poklok gyötrelmeit adta,
 Míg a sötét színű mennyei üdvre vezet.

A másik az *Író toll* című :

Isteni író toll! mondják, méz foly tebelőled :
 Tán csak azért oly sok a henye tintanyaló.

Ezekről, úgy látszik, tartott valamit, mert mind a kettőt felolvasta egyetemi hallgató korában Greguss Ágostnak, az epigramma egyik magyar mesterének stílusgyakorlatán. Aztán hamarosan búcsút mondott a költészetnek s csak az

ő gyöngéd lényéhez annyira illő módon szólalt meg időnként : hitvese nevenapjára írt verses köszöntőket fiuk számára.

*

Életének és irodalmi munkásságának ez a vázlata képzletünk elé idézi rokonszenves és tiszteletreméltó egyéniségét is. Az életnek minden vonatkozásában férfias és korrekt volt, kötelességtudó, elveihez tántoríthatatlanul ragaszkodó, lelkiismeretes és az igazsághoz fanatikusan hű. Nemcsak kötelességtudásban, hanem gondolkodásban, érzésben és erkölcsben is egész ember. Visszautasított minden megalkuvást. Mikor a vezetése alatt álló Tanáregyesületről azt írták, hogy élete örökös taktikázásban telik el, Négyesy felháborodva tiltakozott ez ellen : «Én mindig nyílt kártyákkal játszottam s mindig kimondtam a nézetemet minden irányban. Soha nem volt kedvem valamire vállalkozni csak a látszat kedvéért, míg magam is meg nem győződtem valamiről, s nem féltem kimondani a szót, ha népszerűségemet kockáztattam is, amit különben sem kerestem volt. Az én taktikám az egyenesség és nyíltság volt, mással igazán nem taktikáztam». Megvolt benne az is, ami írókban és tudósokban gyakran hiányzik : a bátorság. «Van bennem egy vonás, — írja Balogh Péternek — amiből adhatnék neked : a bátorság. Én sohase tudom megérteni, hogy az affajta okos emberek, mint ti, akik annyira tudjátok fegyelmezni magatokat, mért csak egy irányban gyakoroljátok az önfegyelmezés művészetét? Tudtok parancsolni vágyaitoknak, reményeiteknek, bátorságtoknak : mért nem parancsoltok csüggedésteknek is, mért nem fegyelmeztitek magatokat abban is, hogy a szenvedésnek egészen átengeditek magatokat? Annyi erővel ezt is megtehetnétek és javatokra válnék».

Komoly becsvágy töltötte el lelkét s a tartalmas és hivatásszerűen leélt életről már fiatalkorában alkotott eszményéhez mindvégig hű maradt. Dolgozott, míg a mécse ki nem lobbant.

Egészeiben tartalmas, európai látkörű, de lelke mélyéig magyar érzésű, nemes eszményektől lelkesített egyéniség, szeretetreméltó, gyöngéd és jó ember, becsületes, puritán

és emelkedett jellem volt. Magát is jellemezte azokkal a szép szavakkal, amelyeket hajdani szentesi igazgatójáról, Zolnay Károlyról mondott arcképének leleplezési ünnepélyén: «Nem görögtűzzel dolgozott, mint a szemfényvesztők, hanem állandóan fűtött szívvel, melynek lángja bent ég, lobogása kívülről nem látszik, csak hatását észlelhetjük. Konzervatív egyéniség volt, mégis mindig épített. Nem sietett el semmit, őrizte a hagyományt, óvta, erősítette a meglevő alapokat; de ha eljött az ideje, nem habozott új falakat rakni az erős alapokra. Mindig jó pénzzel, nemes valutával fizetett».

Hálás szívvel s áldó szóval őrizzük emlékezetét.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.